

PROBLEMS OF TRANSLATING CULTURE-LOADED TERMS IN CONFUCIAN PHILOSOPHY FROM CHINESE INTO AZERBAIJANI: AN ANALYSIS BASED ON CONFUCIUS' THE ANALECTS

Agshin Aliyev

Beijing Foreign Studies University
School of Asian Studies, Department of Azerbaijani Language,
Ph.D. in Chinese philology
E-mail: agshinaliyev@bfsu.edu.cn

Abstract. The article analyzes the translation methods and strategies employed in rendering culture-loaded lexical items related to Confucian philosophy into the Azerbaijani language. The application of translation methods and their practical outcomes are presented through concrete examples. The article also provides an extensive explanation of key concepts such as Confucian philosophy and culture-loaded words. At present, only a limited number of works related to Confucian philosophy have been translated, and there has been almost no systematic research in this field. During the process of translating Confucius's most renowned work, *The Analects* (compiled by his disciples), from the original Chinese into Azerbaijani, nearly one hundred culture-loaded lexical items were rendered into the Azerbaijani language. The article places significant emphasis on translation methods and draws on the research of well-known translation theorists. In addition, it explains the translation process of a number of culture-loaded terms that constitute the core ideas of Confucian philosophy, and highlights the importance of accurately translating such terms within the context of intercultural dialogue.

Keywords: Confucianism, culture-loaded word, translation method, translation strategy, Azerbaijani language, *The Analects*.

DOI: 10.30546/2709-2488.01.2026.2034

To cite this article: Aliyev A. (2026). Problems of translating culture-loaded terms in Konfucian philosophy from Chinese into Azerbaijani: an analysis based on Confucius' the Analects. *Journal of Preschool and Primary Education*, Vol. 254, Issue I, pp. 103-117.

Article history: received – 03.02.2026; accepted – 06.03.2026.

CC BY 4.0. Authors expressly acknowledge the authorship rights of their works and grant the journal the first publication right under the terms of the Creative Commons Attribution License International CC-BY, which allows the published work to be freely distributed to others, provided that the original authors are cited and the work is published in this journal.

**KONFUTSİÇİLİK FƏLSƏFƏSİNƏ AİD MƏDƏNİ YÜKLÜ
SÖZLƏRİN ÇİN DİLİNDƏN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ
TƏRCÜMƏ PROBLEMLƏRİ: KONFUTSİNİN “SÖHBƏTLƏR
VƏ MÜHAKİMƏLƏR” KİTABI ƏSASINDA TƏHLİL**

Aqşin Əliyev

Pekin Xarici Dillər Universiteti,
Çin filologiyası üzrə fəlsəfə doktoru
E-mail: agshinaliyev@bfsu.edu.cn

Annotasiya. Məqalədə konfutsiçilik fəlsəfəsinə aid mədəni yüklü sözlərin Azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı seçilmiş tərcümə metod və strategiyaları təhlil olunur. Tərcümə metodlarının tətbiqi və real nəticələr konkret nümunələr əsasında təqdim edilir. Məqalədə həmçinin konfutsiçilik fəlsəfəsi, mədəni yüklü söz kimi anlayışların geniş izahı verilir. Hazırda konfutsiçilik fəlsəfəsinə aid məhdud sayda mətnlər Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş, bu sahədə demək olar ki, heç bir sistemli araşdırma aparılmamışdır. Konfutsinin ən tanınmış kitabı olan “Söhbətlər və mühakimələr”in (Kitab Konfutsinin tələbələri tərəfindən tərtib edilmişdir.) orijinal Çin dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə prosesi zamanı yüzə yaxın mədəni yüklü sözün Azərbaycan dilinə tərcüməsi həyata keçirilmişdir. Məqalədə tərcümə metodlarına geniş yer ayrılmış, tanınmış tərcümə nəzəriyyəçilərinin tədqiqatlarına istinad edilmişdir. Bununla yanaşı konfutsiçilik təliminin mərkəzi ideyalarını təşkil edən bir çox mədəni yüklü sözün tərcüməsi və tərcümə prosesi izah olunmuş, eləcə də mədəniyyətəarası dialoq kontekstində mədəni yüklü sözlərin düzgün tərcüməsinin əhəmiyyəti vurğulanmışdır.

Açar sözlər: Konfutsiçilik, mədəni yüklü söz, tərcümə metodu, tərcümə strategiyası, Azərbaycan dili, Çin dili, “Söhbətlər və mühakimələr”.

DOI: 10.30546/2709-2488.01.2026.2034

Məqaləyə istinad: Əliyev A. (2026). Konfutsiçilik fəlsəfəsinə aid mədəni yüklü sözlərin Çin dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə problemləri: Konfutsinin “Söhbətlər və mühakimələr” kitabı əsasında təhlil. *«Məktəbəqədər və ibtidai təhsil»*, № 1 (254), səh. 103-117.

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 03.02.2026; qəbul edilib – 06.03.2026.

CC BY 4.0. Müəlliflər açıq şəkildə öz əsərlərinin müəlliflik hüquqlarını təsdiq edir və jurnala Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) lisenziyası çərçivəsində ilk nəşr hüququnu verirlər. Bu lisenziya, əsərin bu jurnalda yayımlandığı və orijinal müəlliflərə istinad edildiyi halda, onun sərbəst şəkildə digər şəxslər tərəfindən yayılmasına icazə verir.

Giriş / Introduction

Konfutsiçilik fəlsəfəsinə aid mədəni yüklü sözlərin müxtəlif dillərə tərcüməsi daim həm filosofların, həm də tərcüməçilərin diqqət mərkəzində olmuşdur. İlk növbədə konfutsiçilik fəlsəfəsi anlayışına aydınlıq gətirək. Konfutsiçilik fəlsəfəsi və təliminin yaradıcısı qədim Çin mütəfəkkiri və filosofu Konfutsi olmuşdur. Bu təlimin çincə adı “rucia (儒家)” və ya “rusüe (儒学)” fəlsəfəsi adlanır. “Rucia” daha çox “konfutsiçilik məktəbi” və “konfutsiçi filosof” anlamına gəlir. Konfutsinin irəli sürdüyü əxlaqi prinsiplər əsasında formalaşan bu təlim minilliklər boyunca Çin xalqının milli mentalitetinin əsasını təşkil etmiş, eyni zamanda Çin və ona qonşu ölkələrdə siyasi idarəetmə və ideoloji sistemlərin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Konfutsiçilik fəlsəfəsi yalnız Konfutsinin fəaliyyəti ilə məhdudlaşmır, ondan sonrakı dövrlərdə yaşamış bir çox filosoflar, xüsusilə onun şagirdləri, Konfutsinin irəli sürdüyü dünyəvi dəyərləri ümumiləşdirərək inkişaf etdirmiş və nəticədə, qlobal təsir gücünə malik kompleks fəlsəfi-ideoloji və elmi sistem formalaşdırmışlar. Konfutsiçilik təlimi insanın gündəlik həyatını, təhsilini, əmək fəaliyyətini, ailədaxili münasibətlərini, habelə cəmiyyətlər və sivilizasiyalararası əlaqələri tənzimləməyə yönəlmiş mənəvi-əxlaqi prinsiplər sistemi təqdim edir. Məhz bu xüsusiyyətlər sözügedən təlimi dünya alimlərinin diqqət mərkəzinə gətirmiş, onun klassik mətnlərinin bir çox dillərə tərcümə olunmasına zəmin yaratmışdır. Bəs konfutsiçilik fəlsəfəsinə hansı kitablar təmsil edir? Bu kitabları nə birləşdirir? Bu suallara aydınlıq gətirməyə çalışaq. Araşdırmamızın predmetini təşkil edən mədəni yüklü leksik vahidlər məhz bu klassik mətnlərdə öz əksini tapmışdır. Bu vahidlərin Azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı qarşıya çıxan problemlər və onların aradan qaldırılması yolları isə məqalənin əsas tədqiqat istiqamətini və məzmun nüvəsini təşkil edir.

Konfutsiçilik fəlsəfəsinin əks olunduğu klassik əsərlərin qruplaşdırılması tarixən durmadan dəyişmişdir. Müxtəlif alimlər tərəfindən fərqli silsilə halında qruplaşdırılmışdır. Bunların arasında iki adda silsilə elmi ictimaiyyət tərəfindən daha ciddi qəbul olunur. Bunlardan birincisi, “Dörd kitab, beş klassik” silsiləsidir. “Beş klassik”, yəni “Nəğmələr kitabı”, “Sənədlər kitabı”, “Mərəsimlər kitabı”, “Dəyişikliklər kitabı” Han imperatoru Vunun dövründə müəyyənləşdirilmişdir, “Dörd kitab”, yəni “Söhbətlər və mühakimələr” (“Lunyü”), “Mıncı”, “Böyük təlim” və “Orta yol” Cənub Sonq¹ sülaləsi dövründə yaşamış mütəfəkkir və filosof Gu Si² tərəfindən qruplaşdırılmışdır. İkinci silsilə “On üç klassik əsər” kimi

¹Çində 1127-1279-cu illərdə mövcud olmuş dövlət.

²Gu Si 1130-1200-cü illərdə yaşamış Çin mütəfəkkiri, filosofu, siyasətçisi və pedaqoqudur. Konfutsiçilik təliminin dörd böyük alimindən biridir. (Digərləri Konfutsi, Mıncı və

tanınır və onun formalaşma prosesi olduqca maraqlı bir tarixi inkişaf yolu keçmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıda adıçəkilən “Beş klassik” silsiləsi ilkin mərhələdə əslində “Altı klassik” kimi mövcud olmuşdur. Lakin Han imperatoru Vunun hakimiyyəti dövründə bu mətnlərdən birinin itməsi (“Klassik musiqi”) nəticəsində silsilə beş əsərlə məhdudlaşmış və sonrakı dövrlərdə “Beş klassik” adı ilə tanınmağa başlamışdır. Sonrakı mərhələlərdə bu klassiklərin sayı artmış Sonq sülaləsi dövründə on üç çatmışdır. Beləliklə, konfutsçilik təliminin “On üç klassik əsər”inə daxil olan kitablar bunlardır: “Dəyişikliklər kitabı”, “Sənədlər kitabı”, “Nəğmələr kitabı”, “Gou epoxasının mərasimləri”, “Etiket və mərasimlər”, “Mərasimlər kitabı”, “Yaz-Payız dövrünün Cuo salnaməsi”, “Yaz-Payız dövrünün Qonqyanq salnaməsi”, “Yaz-Payız dövrünün Qu Lianq salnaməsi”, “Övlədlə ehtiramı”, “Söhbətlər və mühakimələr”, “Mıncı” və “Arya”. Bu kitabların hamısının mərkəzində Konfutsi şəxsiyyəti və fəlsəfəsi durur. Amma bu kitabların heç də hamısını Konfutsi yazıb tərtib etməmişdir, hətta bəzilərinin varlığından belə xəbərsiz olmuşdur. Çin Renmin Universitetinin professoru Han Sinq qeyd edir ki, Konfutsi “Nəğmələr kitabı” və “Sənədlər kitabı”nı tərtib etmiş, “Etiket və mərasimlər”, “Klassik musiqi” kitablarını redaktə etmiş, “Dəyişikliklər kitabı”nı nizama salmış və “Yaz və Payız” kitabını qələmə almışdır. Yerdə qalan digər əsərlər ya Konfutsinin tələbələri tərəfindən tərtib olunmuş, ya da onun ideyaları əsasında qələmə alınmışdır. Bu mətnlərin ideya mərkəzində Konfutsi və onun fəlsəfi baxışları dayandığından, onların xarici dillərə tərcüməsi və hətta oxunuşu zamanı mədəni yüklü sözlərə dərinləndirən bələd olmaq zəruridir. Belə ki, həmin ideyalar qədim dünyanın müasir düşüncə kontekstində ifadəsini tapır. Bu fikirlərin dəqiq, adekvat və kontekstə uyğun şəkildə çatdırılması isə tərcüməçinin peşəkarlığından asılıdır.

Mədəni yüklü sözlər (culture-loaded words) müəyyən bir xalqın milli mədəniyyətinin dərin qatlarını əks etdirən və onun özünəməxsus dünyagörüşünü, dəyərlər sistemini və mentalitetini ifadə edən leksik vahidlərdir. Bu tip sözlər, adətən, yalnız həmin mədəniyyət çərçivəsində tam şəkildə anlaşıla bilər və başqa dillərə ötürülərkən xüsusi interpretasiya tələb edir. Bu baxımdan, mədəni yüklü sözlər bir xalqın milli-mədəni kimliyinin dil üzərindəki təzahürü və bir növ aynası kimi çıxış edir. Biz bu tipli sözlərə nə üçün termin yox mədəni yüklü söz deyirik? Termin daha böyük məvhum olub dəqiq, standartlaşdırılmış və sabit anlayışları ifadə edir. Texniki elmlərə aid terminologiyanın tərcüməsi zamanı hədəf dildə ekvivalentini tapmaq nisbətən asandır. Amma, qeyd etdiyimiz kimi, mədəni yüklü sözlər bir xalqın mədəniyyəti, tarixi, adət-ənənələri və mentaliteti ilə sıx bağlıdır. Belə bir müqayisə aparmaq mümkündür: dilçilik sahəsinə aid “morfologiya”, “sintaksis”, “semantika”, eləcə də fizika sahəsinə aid “maqnit sahəsi”,

Vanq Şourendir.)

“atom”, “elektron” kimi terminlər tərcümə edilərkən xarici dillərdə onların dəqiq və sabit qarşılıqlarını asanlıqla tapmaq mümkündür. Bu terminlərin əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, hansı dildə ifadə olunmasından asılı olmayaraq, onlar müxtəlif dil və mədəniyyət nümayəndələrinin şüurunda eyni və ya çox yaxın elmi anlayışı canlandırır. Bu isə terminlərin universal və standartlaşdırılmış xarakter daşdığını göstərir. Lakin Azərbaycan dilində “kəlağayı”, “xonça”, “aşıq”, “kirvə”, “elçilik”, “nişan” kimi çoxsaylı mədəni yüklü vahidləri xarici dillərə nə qədər dəqiq tərcümə etsək və geniş izahlarla müşayiət etsək belə, bu sözlərin doğma dil daşıyıcısının şüurunda yaratdığı assosiativ və emosional məzmunu tam şəkildə başqa mədəniyyət nümayəndəsinə ötürmək mümkün olmur. Bunun əsas səbəbi həmin anlayışların konkret bir mədəni mühitdə formalaşması və yalnız o mədəni mühitdə tam mənada qəbul olunmasıdır. Eyni hal əks istiqamətdə, yəni yad mədəniyyətlərə məxsus anlayışların Azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı da müşahidə olunur. Bununla belə, mədəni yüklü sözləri ümumi terminologiyanın alt qatı kimi nəzərdən keçirmək mümkündür. Lakin bu yanaşma onların terminlərlə eyniləşdirilməsi demək deyildir. Digər tərəfdən mədəniyyətsünaslıq sahəsində işlədilən terminlərlə mədəni yüklü sözləri də qarışdırmaq düzgün olmaz. Mədəniyyətsünaslığa aid terminlər, digər elmi terminlər kimi, müəyyən dərəcədə universal xarakter daşıyır və müxtəlif dillərdə əsasən eyni anlayışı ifadə edir. Mədəni yüklü sözlər isə konkret bir xalqın dünyagörüşünün, dəyərlər sisteminin və mədəni təcrübəsinin metaforik və semantik, bəzən isə semiotik ifadəsi kimi çıxış edir.

Mədəni yüklü sözlərin tərcüməsiylə bağlı tədqiqat apararkən mütləq şəkildə əldə mənbə və hədəf dilin paralel dil korpusu olmalıdır, yəni Çin dilindən Azərbaycan dilinə konfutsiçilik fəlsəfəsindən tərcümə edilmiş bir əsərin olması mədəni yükün ötürülmə prosesini və mümkün nəticələrini təhlil etməyə imkan yaradır. Paralel korpus mədəni yüklü sözlərin tərcüməsinin tədqiqində yalnız faydalı vasitə deyil, həm də elmi baxımdan mühüm metodoloji baza kimi çıxış edir. Paralel korpus — mənbə dildə yazılmış mətnlərlə onların bir və ya bir neçə hədəf dilə edilmiş tərcümələrindən ibarət mətnlər toplusudur. Belə korpuslar tədqiqatçıya konkret söz və ifadələrin real tərcümə prosesində necə qarşılıandığını və hansı üsullarla ötürüldüyünü aydın şəkildə müşahidə etmək imkanı verir.

Tədqiqat prosesində əsas mənbə kimi müəllif tərəfindən tərcümə olunmuş “Söhbətlər və mühakimələr”³ əsərinə istinad edilmişdir. “Söhbətlər və mühakimələr” (Çincə “Lunyü”) əsəri 20 fəsildən ibarət olub, təxminən 12 min heroqlifi əhatə edir. Bu mətn dialoq və mülahizələr əsasında formalaşdırılmış,

³Konfutsinin “Söhbətlər və mühakimələr” əsəri, ilk dəfə olaraq Çin dilindən Azərbaycan dilinə Aqşın Əliyev tərəfindən tərcümə edilmişdir. Kitab 2026-cı ildə Çinin “Xarici dillər nəşriyyatı”nda çapdan çıxacaqdır.

əsasən, Konfutsinin səsləndirdiyi fikirləri, onun həyat təcrübəsində qarşılaşdığı hadisələri və müxtəlif situasiyalara münasibətini əks etdirmişdir. Bununla yanaşı, onun şagirdlərinin baxışları, davranışları və müzakirələri də əsərdə öz əksini tapmışdır.

Kiçik həcmli olmasına baxmayaraq əsərin məzmunu olduqca çoxşaxəlidir və fəlsəfə, siyasət, iqtisadiyyat, təhsil, ədəbiyyat və incəsənət kimi müxtəlif sahələri əhatə edir. Bu baxımdan, sözügedən mətn yalnız etik-fəlsəfi fikirlərin toplusu deyil, eyni zamanda dövrün sosial və intellektual mühitini əks etdirən mühüm mənbədir. Əsər Konfutsiçilik təliminin əsas ideya və prinsiplərini sistemli şəkildə təqdim etdiyinə görə, konfutsiçi alimlər tərəfindən ən çox müraciət olunan kitabdır. Sözügedən əsər təkcə Çin xalqının deyil, həm də qonşu xalqların milli mentalitetinə, həyat tərzinə, təhsil sistemində və siyasi idarəetmə ənənələrinə dərin təsir göstərmişdir. Kitabda yer alan mədəni yüklü söz və anlayışlar isə Çin dünyagörüşünün formalaşmasında minilliklər boyu mühüm rol oynamış və bu günədək öz orijinallığını qoruyub saxlamışdır. Tam məsuliyyətlə demək mümkündür ki, bu sözlər min illər böyü Çin xalqının milli şüuruna nüfuz etmiş, onların milli mentalitetlərinin formalaşmasına böyük təsir göstərmişdir. Çini və Çin xalqının milli düşüncə tərzini daha dərinləndirən anlamaq üçün “Söhbətlər və mühakimələr” əsərində yer alan mədəni yüklü sözlərin qavranılması mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Problemin qoyuluşu

Konfutsiçilik fəlsəfəsinə aid klassik əsərlər içərisində təkcə “Söhbətlər və mühakimələr” (“Lunyü”) əsəri dünyanın 40-dan çox dilinə tərcümə olunmuşdur və bu tərcümələr arasında ingilis dili üzrə versiyalar sayca üstünlük təşkil edir. Qeyd etmək lazımdır ki, Konfutsi fəlsəfəsini əks etdirən digər klassik mətnlərin də ən geniş yayılmış tərcümələri məhz ingilis dilindədir. Buna görə də, mədəni yüklü anlayışların ingilis dilinə tərcüməsi zamanı tərcüməçilər çox vaxt mövcud ingiliscə variantları müqayisə etməyə əsaslanan, yəni eyni dil daxilində müqayisəli metoddan istifadə edirlər. Bu metodun özünəməxsus üstünlükləri və çətinlikləri vardır. Üstünlükləri ondan ibarətdir ki, tərcüməçi üçün hazır konseptual baza vardır. Məhz bu baza vasitəsilə tərcüməçi mədəni yüklü sözlərin daha dərin qatlarını anlamaq və tətbiq edə bilər. Çətinliklər barədə onu qeyd edə bilərik ki, tərcüməçi əvvəlki tərcümələrin təsiri altında qala bilər. “Arxayınlıq” hissi tərcüməçinin həmin fəlsəfi terminlə bağlı aparılmış araşdırmalardan yan keçməsinə səbəb ola, tərcümə elmində standartlaşmaya gətirib çıxara bilər. Hətta hədəf dildə daha dəqiq və anlaşılıq tərcümə olduğu halda tərcüməçi ənənədən uzaqlaşmaqdan çəkinər. Konfutsiçilik terminologiyasının Azərbaycan dilinə tərcüməsi ilə bağlı isə vəziyyət belə deyil. Hazırda Azərbaycan dilində konfutsiçilik fəlsəfəsiylə bağlı əldə edilə biləcəyimiz materiallar üçüncü dillərdən tərcümə olunmuş bir

neçə versiya və azsaylı məqalələrlə məhdudlaşır. Bu tərcümə və məqalələrdə əks olunmuş mədəni yüklü sözlərin heç biri mənbə dildən, yəni qədim Çin dilindən tərcümə edilməmişdir. Bu da onların elmiliyini şübhə altına alır və tərcüməçinin öz potensialını ortaya qoymaq imkanından məhrum edir. Ümumiyyətlə, üçüncü dil vasitəsilə tərcümə edilmiş əsərlərlə işləyərkən qarşıya çıxan əsas problemlərdən biri ondan ibarətdir ki, tərcüməçi birbaşa orijinal mətnə əsaslanmadığı üçün tərcümə nəzəriyyəsinə söykənən metodları tam və sərbəst şəkildə tətbiq etmək imkanından qismən və ya tam məhrum olur. Nəzərinizə təqdim etdiyimiz bu məqalədə biz “Söhbətlər və mühakimələr” əsərində Konfutsi fəlsəfəsinə aid mədəni yüklü sözlərin Çin dilindən Azərbaycan dilinə birbaşa tərcüməsi zamanı tətbiq etdiyimiz metodları və əldə etdiyimiz nəticələri təhlil edirik.

Metodologiya

Məqalənin yazılmasında “Söhbətlər və mühakimələr” əsərinin Çin dilindən tərcüməsindən əldə olunmuş təcrübədən doğan biliklər mühüm roy oynayır. Bundan başqa aşağıdakı metodlardan istifadə edilmişdir:

Hədəf dillərdə müqayisəli mətn təhlili — Bu metod çərçivəsində Çin dilindəki mədəni yüklü leksik vahidlər ingilis, rus və türk dillərindəki uyğun qarşılıqları ilə müqayisə edilmişdir. Bu prosədə həmin dillərə tərcümə edən tərcüməçilərin tətbiq etdikləri strategiya və metodlar sistemli şəkildə araşdırılmışdır. “Söhbətlər və mühakimələr” əsərinin xarici dil versiyasının seçimi zamanı onun məhz Çin dilindən birbaşa tərcümə olunması əsas prinsip kimi qəbul edilmişdir.

Nəzəri təhlil — Tərcüməşünaslıqda tərcümə metodlarına dair nəzəri yanaşmalar və onların mədəni yüklü sözlərin tərcüməsi zamanı praktik tətbiqi sistemli şəkildə araşdırılmış, bu yanaşmaların tərcümə prosesində qərarverməyə təsiri təhlil edilmişdir.

Mətnlərarası təhlil — Çin dilində Konfutsi fəlsəfəsinə aid mədəni yüklü sözlər bəzi hallarda bu konseptual çərçivədən kənar da işlədilir və onların bir qismi Konfutsidən əvvəlki dövrlərə gedib çıxır. Bu tip mətnlərin sistemli təhlili daha adekvat və dəqiq tərcümə strategiyalarının seçilməsi və tətbiqi üçün mühüm metodoloji əsas yaradır.

Əsas hissə \ Main part

Konfutsinin şagirdləri tərəfindən tərtib olunmuş “Söhbətlər və mühakimələr” əsərinin Yaz-Payız dövründə təşəkkül tapdığı qəbul edilir. Həmin dövrə aid yazılı Çin dili müasir Çin dilindən həm leksik-semantik, həm də qrammatik-struktur baxımdan kəskin şəkildə fərqlənir. Bu fərqlər əsərin mətnlərinin müasir Çin dilinə transliterasiyası və semantik rekonstruksiyasını zəruri edir. Bu baxımdan, əsərin qədim Çin dilində qələmə alınmış mətnlərinin müasir Çin dilində çox-

saylı təfsir və interpretasiya variantları formalaşmışdır. Sözügedən təfsirlər, əsasən, çinli dilçi və filosof alimlər tərəfindən həyata keçirilir və müxtəlif filoloji və hermenevtik yanaşmalara əsaslanır. Lakin qeyd etmək vacibdir ki, bu təfsir və şərhlərin heç də hamısı elmi ictimaiyyət tərəfindən birmənalı şəkildə qəbul olunmur, əksinə, onların bir qismi elmi mübahisələr doğurur.

“Söhbətlər və mühakimələr” kitabının xarici dillərə tərcüməsi prosesində bir qayda olaraq, elmi ictimaiyyət tərəfindən nüfuzlu hesab edilən mənbələrə istinad edilir və eyni zamanda tərcüməçinin qədim Çin dili üzrə filoloji hazırlığı əsas metodoloji dayaq kimi çıxış edir. Tədqiqat çərçivəsində əsərin Azərbaycan dilinə tərcüməsi həyata keçirilərkən, Yanq Bocün tərəfindən hazırlanmış təfsirə əsaslanan və 2006-cı ildə “Zhonghua Book Company” (中华书局) nəşriyyatında çap olunmuş nəşr baza mənbə kimi seçilmişdir.

Mədəni yüklü sözləri tərcümə edərkən bir tərcümə metodundan istifadə etmək lazım olan effekti verə bilməz. Konfutsinin “Söhbətlər və mühakimələr” kitabını tərcümə edərkən, əsasən, aşağıdakı metodlardan istifadə edilmişdir:

Hərfi tərcümə metodu. Əgər mədəni yüklü sözdə təqdim olunan konsepsiyanın hədəf dildə eynisi varsa, o zaman hərfi tərcümə metodundan istifadə edilə bilər. Hərfi tərcümə zamanı müvafiq terminin həm mənası, həm də forması qorunub saxlanılır. “Söhbətlər” və mühakimələr” əsərində mədəni yüklü bəzi idiom və kəlamların tərcüməsində hərfi tərcümə metodundan istifadə edilmişdir. Mədəni yüklü sözlərin hərfi tərcüməsi bəzən iki xalqın oxşar mədəni dəyərlərinin ortaya çıxarılmasına yardımçı olur.

Hərfi tərcümə və şərh metodu. Bəzi hallarda hərfi tərcümə mədəni yüklü anlayışın semantik məzmununu tam ifadə etmək üçün kifayət etmir və əlavə izaha ehtiyac yaranır. Bu baxımdan, konfutsiçilik fəlsəfəsinə xas olan “五常” anlayışının tərcüməsi nümunəvi hal kimi diqqəti cəlb edir. Sözügedən ifadənin hərfi qarşılığı “beş daimi” kimi təqdim olunsa da, burada “beş” sayının konkret olaraq hansı “mənaevi dəyərlərə” istinad etdiyi Çin mədəni kontekstindən kənar oxucu üçün aydın olmaya bilər. Konfutsidən sonrakı dövrdə formalaşmış bu konsepsiya “insanpərvərlik, ədalət, mərasim qaydaları, müdriklik və etibarlılıq” kimi beş əsas əxlaqi prinsipi özündə ehtiva edir. Bu prinsiplərin semantik baxımdan ümumiləşdirərək “fəzilət” anlayışı çərçivəsində birləşdirmək mümkündür, buna görə də “五常” ifadəsinin “beş daimi fəzilət” kimi tərcümə edilməsi məqsəddə uyğun hesab edilmişdir. Bununla yanaşı, terminin məzmununun daha aydın şəkildə çatdırılması üçün mötərizə daxilində əlavə şərhin verilməsi zəruri sayılmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, “beş daimi fəzilət” anlayışı “Söhbətlər və mühakimələr” əsərinin yaranmasından daha sonrakı dövrdə formalaşmış və konfutsiçilik fəlsəfəsinin əsas etik kateqoriyalarından birinə çevrilmişdir. Bununla

belə, sözügedən ifadə istinad etdiyimiz nəşrin ön söz hissəsində işlədilmişdir.

Məna tərcüməsi. Bu elə bir tərcümə üsuludur ki, bu zaman tərcüməçi mənbə dildəki söz və ya ifadənin semantik və mədəni qatlarını dərinlən dərk edir, lakin mənbə dilin formal xüsusiyyətlərini qorumaqdan imtina edərək, hədəf dilin ifadə imkanlarına uyğun şəkildə məzmunu təbii və səlis formada ötürür. Başqa sözlə, məna tərcüməsində əsas prioritet forma deyil, məzmunun kommunikativ effektivliyidir. Bu yanaşma çərçivəsində mənbə dildə tək bir söz hədəf dildə söz birləşməsi və ya bütöv bir cümlə ilə ifadə oluna bilər.

Yucin Nidanın “dinamik ekvivalentlik” və “formal ekvivalentlik” prinsipləri məna tərcüməsinin nəzəri əsasını təşkil edir. Tərcüməşünaslıqda mühüm keyfiyyət meyarları kimi qəbul olunan bu prinsiplərə əsasən, tərcümə zamanı dil vahidlərinə ayrı-ayrılıqda deyil, bütöv şəkildə yanaşmaq, məzmunun təbiiliyini və axıcılığını qorumaq, həmçinin hədəf dildə eyni kommunikativ effektin yaranmasını təmin etmək vacib hesab olunur. “Söhbətlər və mühakimələr” əsərində Azərbaycan mədəniyyətinə yad, lakin Çin mədəniyyəti üçün səciyyəvi olan çoxsaylı söz və ifadələrə rast gəlinir. Bu terminlər arasında “Dao⁴ 道” anlayışı xüsusi yer tutur və mətn boyu ən çox işlədilən anlayışlardan biri kimi çıxış edir. Lakin qeyd etmək vacibdir ki, bu əsərdə işlədilən “Dao” anlayışı ilə Çin filosofu Laoçi tərəfindən irəli sürülən “Dao” (yaxud “Yol” fəlsəfəsi) eyni məzmunu ifadə etmir və fərqli fəlsəfi məna daşıyır.

Tərcümə prosesində bu semantik fərqlərin düzgün qavranılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, Konfutsinin “Dao” anlayışı daha çox etik normaları, sosial münasibətləri və dövlət idarəçiliyi prinsiplərini ehtiva etdiyi halda, Laoçi fəlsəfəsində “Dao” kainatın ümumi qanunauyğunluqlarını və varlığın fundamental əsasını ifadə edir. Buna görə də, hər iki mənbənin tərcüməsi zamanı bu konseptual fərqlərin nəzərə alınması, terminin adekvat və kontekstə uyğun şəkildə verilməsi zəruridir. “Söhbətlər və mühakimələr” əsərinin “Öyrənmə” adlı birinci fəslinin ikinci bölümündə “Dao” termininə ilk dəfə rast gəlinir. “Dao”nun dünya elmi ictimaiyyətində artıq tanınmış fəlsəfi termin olduğunu nəzərə alaraq, tərcümədə onun fonetik forması saxlanılmış, eyni zamanda izahlı şərh təqdim edilmişdir. Bu şərhə görə, “Dao” ölkə idarəçiliyi və nümunəvi şəxsiyyətin formalaşması prinsiplərini ifadə edir; yəni dövlətin idarə olunması və insan davranışının tənzimlənməsi üçün əsas meyarları, xüsusilə mərhəmət və insanpərvərlik (Ren 仁) mərkəzli əxlaqi sistemi özündə ehtiva edir. Əsərin digər hissələrində isə bu mədəni yüklü termin kontekstdən asılı olaraq “yol”, “fəzilət”,

⁴Azərbaycanın müvafiq elmi ədəbiyyatında bu termin rus dilinin təsiri altında və ya digər səbəblərə görə “Tao” kimi yazılır. Amma bu fəlsəfi terminin Çin dilində orijinal tələffüzü Azərbaycan dilində məhz “Dao” kimi yazılmasına dəlalət edir. Digər müvafiq terminlərin fonetik tərcüməsi zamanı məqalə müəllifi heç bir üçüncü vasitəçi dilə müraciət etməmiş, bütün terminlər Çin dilindən Azərbaycan dilinə birbaşa tərcümə olunmuşdur.

“qayda”, “həqiqət”, “elmi təlim” və s. kimi müxtəlif formalarda tərcümə olunmuş, zəruri hallarda əlavə izahlarla müşayiət edilmişdir. Beləliklə, “Dao” kimi çoxqatlı fəlsəfi məzmun daşıyan bir anlayışın Azərbaycan dilində vahid sözlə tam ifadəsi çətindir; buna görə də tərcüməçi kontekstə uyğun olaraq müxtəlif ekvivalentlər seçmək məcburiyyətində qalır.

Digər nümunə fiziki əşyanı ifadə edən “圭” (fonetik oxunuşu “qui”) sözünü göstərə bilər. Bu termin “Dao” kimi abstrakt və çoxqatlı semantik mənə daşımır, əksinə, “kəlağayı” kimi konkret milli-mədəni simvol funksiyasını yerinə yetirir. “Söhbətlər və mühakimələr” əsərinin “Doğma yurdda” adlı onuncu fəslinin beşinci bölümündə qeyd olunur ki, Konfutsi başqa bir dövlətə elçi qismində səfərə çıxaraq mərasim icra edərkən əlində yaşəm daşından hazırlanmış lövhəcik tutar, çöhrəsi isə dərin hörmət və ehtiyat ifadə edərdi, sanki əlindəki əşyanın məsuliyyətini tam daşımaqdan çəkinirdi.

Bu təsviri oxuyan Azərbaycan oxucusunda təbii olaraq belə suallar yarana bilər: Konfutsi niyə məhz belə bir lövhəcik tuturdu və bu əşya hansı simvolik mənə daşıyırdı? Məhz bu məqam tərcümə prosesində əlavə izahların verilməsini zəruri edir. Belə ki, “圭” qədim Çin saray və diplomatik ənənələrində hakimiyyət, legitimlik və rəsmi statusu ifadə edən ritualaşdırılmış simvol olmuşdur. Buna görə də, bu cür mədəni yüklü leksik vahidlərin tərcüməsində yalnız leksik qarşılığın verilməsi kifayət etmir, həm də onun tarixi-mədəni kontekstinin açıqlanması vacibdir. Kitabda şərh belə verilmişdir: “Yuxarı hissəsi dairəvi və ya iti uclu, aşağı hissəsi uzunsov dördbucaq şəklində olan bu aləti mərasimlər zamanı hökmdar və ya əyanlar əllərində saxlayırlar. Hökmdarın bu aləti əlində tutması hakimiyyətə, əyanların tutması isə yüksək vəzifəyə işarədir.” Göründüyü kimi əşyanın formasının da təsvir edilməsi oxucuda daha aydın və dolğun təsəvvürün formalaşmasına imkan yaradır. Bu səbəbdən “圭” sözünün tərcüməsində yalnız “yaşəm daşından hazırlanmış lövhəcik” kimi mənə tərcüməsi qənaətbəxş hesab olunmamış, eyni zamanda onun funksional və simvolik xüsusiyyətlərini izah edən əlavə şərh də təqdim olunmuşdur.

Transliterasiya. Bu tərcümə metodu “Söhbətlər və mühakimələr” əsərində, əsasən, şəxs adları və yer adlarının (toponimlərin) verilməsində geniş tətbiq olunmuşdur. Çin dilindən Azərbaycan dilinə antroponim və toponimlərin ötürülməsi özünəməxsus çətinliklərlə müşayiət olunur. Bu çətinliklər hər iki dilin fərqli fonetik sistemə, tələffüz qaydalarına və qrafik ənənələrə malik olması ilə bağlıdır.

Transliterasiya prinsipi mənbə dildəki sözün qrafik tərkibini hədəf dilin yazı sistemi vasitəsilə mümkün qədər dəqiq əks etdirməyi nəzərdə tutur. Lakin Çin dili kimi heroqlif əsaslı sistemlərdə sözün yazılı formasından çox onun oxunuşu əsas götürülür və hədəf dilin fonetik normalarına uyğun şəkildə təqdim edilir.

Mövcud əsas problemlərdən biri ondan ibarətdir ki, Çin və Azərbaycan dilləri

arasında elmi ictimaiyyət tərəfindən qəbul edilmiş vahid fonetik qarşılaşdırma sistemi mövcud deyildir və bu sahədə normativ tənzimləmə formalaşmamışdır. Bu səbəbdən “Söhbətlər və mühakimələr” əsərinin tərcüməsi zamanı tərcüməçi (Aqşın Əliyev) tərəfindən xüsusi fonetik qarşılaşdırma prinsipləri işlənib hazırlanmış və bütün mətn boyunca ardıcıl şəkildə tətbiq edilmişdir. Şəxs adları və toponimlərin tərcüməsində Çin dilindəki orijinal tələffüz əsas götürülmüş, onların Azərbaycan dilində adekvat fonetik qarşılıqları verilmişdir.

Xüsusi olaraq qeyd edilməlidir ki, əvvəlki dövrlərdə Azərbaycan dilində Çinlə bağlı mətnlərin tərcüməsində transliterasiya (çox vaxt rus dili vasitəçi dil kimi istifadə olunmaqla) həyata keçirilmişdir. Bu isə bir sıra hallarda şəxs adları və coğrafi adların orijinal tələffüzdən uzaqlaşmasına və təhrif olunmasına səbəb olmuşdur. “Söhbətlər və mühakimələr” əsərinin tərcüməsində isə ilk dəfə olaraq bütün xüsusi adlar – şəxs adları, toponimlər və digər nominativ vahidlər – vahid və sistemli fonetik prinsiplər əsasında ardıcıl şəkildə təqdim edilmişdir.

Yuxarıda qeyd olunan yanaşmaların yalnız tərcümə metodları kimi deyil, daha çox tərcümə strategiyaları kimi qiymətləndirilməsi məqsədəuyğundur. Belə ki, burada söhbət təkcə texniki üsulların tətbiqindən getmir, eyni zamanda tərcüməçinin mədəni informasiyanı hədəf auditoriyaya adekvat şəkildə ötürmək üçün formalaşdırdığı ümumi yanaşma və qərarvermə prinsipləri həlledici rol oynayır.

Konfutsiçilik fəlsəfəsinə aid mədəni yüklü leksik vahidlərin sayı kifayət qədər genişdir. Tanınmış amerikalı çinşünas alim Roger T. Amesin müəllifi olduğu “Klassik konfutsiçilik fəlsəfəsinin konseptual leksik vahidləri” adlı əsərində 93 mədəni yüklü terminin ingilis dilində geniş və dərin izahı təqdim edilmişdir. Bu terminlərin əhəmiyyətli bir hissəsi “Söhbətlər və mühakimələr” əsərində də öz əksini tapır. Bu baxımdan, bu cür tədqiqatlar mədəni yüklü sözlərin digər dillərə tərcüməsi zamanı etibarlı və metodoloji baxımdan dəyərli mənbə kimi çıxış edir.

Bundan əlavə, qeyd olunduğu kimi, “Söhbətlər və mühakimələr” əsərinin ingilis dili də daxil olmaqla bir çox aparıcı dillərə çoxsaylı tərcümələri mövcuddur. Bu tərcümələrdə tərcüməçilər müxtəlif strategiya və metodlara müraciət edir, nəticədə eyni mədəni yüklü terminlərə fərqli hermenevtik yanaşmalar tətbiq olunur. Bu isə bir çox hallarda eyni anlayışın müxtəlif ingilisdilli versiyalarda fərqli leksik vasitələrlə ifadə olunmasına gətirib çıxarır. Xüsusilə fəlsəfi məzmun daşıyan mədəni yüklü sözlərdə belə müxtəliflik təbii və gözləniləndir. Çünki fəlsəfi terminologiyanın tərcüməsi yalnız dil səviyyəsində deyil, həm də dərin konseptual və interpretativ yanaşma tələb edir. Bu səbəbdən, bu tip vahidlərin adekvat şəkildə tərcüməsi həm mürəkkəb, həm də müəyyən dərəcədə mübahisəli bir proses kimi qiymətləndirilir.

Amerikalı tərcümə nəzəriyyəçisi Yucin Nida mədəni yüklü sözləri beş əsas

kateqoriyaya — ekoloji, maddi, ictimai, dini və linqvistik qruplara ayırır. Bu təsnifat mədəni yüklü leksikanın tərcüməsi zamanı sistemli yanaşma formalaşdırmağa və uyğun strategiyaların seçilməsinə imkan verir. Söhbətlər və mühakimələr əsərində qeyd olunan kateqoriyaların hər birinə aid nümunələrə rast gəlinir ki, bu da mətnin zəngin mədəni qatlara malik olduğunu göstərir.

Bununla yanaşı, göstərilən kateqoriyalar daha kiçik alt-siniflərə də bölünə bilər ki, bu da təhlilin daha incə və dəqiq aparılmasına şərait yaradır. Lakin bu qruplara daxil olan bütün sözləri mütləq mənada mədəni yüklü hesab etmək doğru deyil. Çünki bəzi leksik vahidlər universal xarakter daşıyır və müxtəlif mədəniyyətlərdə eyni və ya oxşar semantik məzmunu ifadə edir.

Konfutsiçilik fəlsəfəsi dedikdə, ilk növbədə, bir-biri ilə əlaqəli olan və sistemli şəkildə formalaşmış müxtəlif ideyalar toplusu nəzərdə tutulur. Bu ideyaların hər biri Çin dilində konkret bir leksik vahid, yəni bir və ya iki heroqlif vasitəsilə ifadə olunur və dərin semantik-mədəni məzmun daşıyır. Konfutsiçilik təliminin mərkəzində isə “Beş daimi fəzilət” dayanır ki, bu da həmin fəlsəfi sistemin əsasını və normativ-etik çərçivəsini təşkil edir. Bu fəzilətlər aşağıdakılardır:

Çincə	Azərbaycanca
仁(rén)	insanpərvərlik
禮(lǐ)	mərasim qaydaları
义(yì)	ədalət
智(zhì)	müdrəklik
信(xìn)	etibar

Bu fəzilətlər arasında “仁(rén)” və “禮(lǐ)” Konfutsiçilik fəlsəfəsinin əsasını təşkil edən ən fundamental anlayışlar kimi çıxış edir. Xüsusilə “仁(rén)” anlayışı bu fəlsəfi sistemin nüvəsi hesab olunur. Yanq Bocün tərəfindən verilmiş şərhlərə əsasən, “Söhbətlər və mühakimələr” əsərində “仁(rén)” (insanpərvərlik) anlayışına 109 dəfə rast gəlinir ki, bu da onun Konfutsi təlimində nə dərəcədə mühüm yer tutduğunu göstərir. Azərbaycan dilinə tərcümələrdə isə bu anlayış müxtəlif kontekstlərdən asılı olaraq “insanpərvərlik”, “humanizm”, “xeyirxahlıq”, “insanlıq”, “mərhəmət”, “ləyaqət” və digər yaxın məzmunlu leksik vahidlərlə ifadə olunmuşdur. Bu çoxvariantlı tərcümə yanaşmasının əsas səbəblərindən biri ondan ibarətdir ki, Konfutsi “仁(rén)” anlayışına dəqiq və sistemli tərif verməmişdir. Bununla belə, “仁(rén)” keyfiyyətinə malik olan fərd yüksək mənəvi dəyərlərin – sevgi, mərhəmət, ədalət, məsuliyyət və qarşılıqlı hörmət kimi xüsusiyyətlərin vəhdətini özündə ehtiva edir. Bununla yanaşı, terminoloji baxımdan vahid qarşılıq seçmək zərurəti yarandıqda, “仁(rén)” anlayışının Azərbaycan dilində ən

adekvat ifadəsi kimi “insanpərvərlik” termini qəbul edilə bilər. Konfutsi “Mərəsimlər kitabı”nda bu məfhumu belə ifadə edir: “İnsanpərvərlik insanın mahiyyətidir”. Eyni zamanda, “仁(rén)” heroqlifinin struktur təhlili də onun semantik məzmununu daha aydın şəkildə üzə çıxarır. Bu işarə “人” (insan) və “二” (iki) komponentlərindən ibarətdir ki, bu da iki insan arasında münasibət ideyasını simvolizə edir. Beləliklə, “仁(rén)” anlayışı insanlararası münasibətlərdə qarşılıqlı sevgi, hörmət, dəstək və məsuliyyət kimi ali mənəvi keyfiyyətlərin təcəssümü kimi çıxış edir. Bu baxımdan, Azərbaycan dilində “insanpərvərlik” anlayışı da məhz bu cür kompleks və çoxşaxəli mənəvi keyfiyyətlərin birləşməsini ifadə edən ən uyğun qarşılıq kimi dəyərləndirilə bilər.

“Söhbətlər və mühakimələr” əsərində diqqətəlayiq mədəni yüklü anlayışlardan biri də “礼(lǐ)” terminidir. Bu anlayışa mətndə 74 dəfə rast gəlinir və “Söhbətlər və mühakimələr” kitabında Azərbaycan dilinə, adətən, “mərasim” və ya “mərasim qaydaları” kimi tərcümə olunmuşdur, bəzi hallarda isə “ədəb qaydaları” qarşılığı da işlədilir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bu tərcümə variantları “礼(lǐ)” anlayışının Çin dilində ifadə etdiyi çoxşaxəli semantik məzmunu tam şəkildə əks etdirmir.

“礼(lǐ)” qədim Çin cəmiyyətinə xas olan mərasimlər sistemini, etik normaları, ictimai davranış qaydalarını və insanlararası münasibətlərin tənzimlənmə mexanizmlərini özündə birləşdirir. Bu komponentlərin əhəmiyyətli hissəsi Azərbaycan mədəni mühitinə birbaşa uyğun gəlməyə bilər. Azərbaycan dilində “mərasim” anlayışı daha çox toy, bayram, yas kimi müəyyən ənənəvi qayda və prosedurlar əsasında icra olunan tədbirləri ifadə edir. Halbuki Konfutsi təlimində “礼(lǐ)” anlayışı yalnız bu cür mərasimlərlə məhdudlaşmır, o ailədaxili münasibətlərin nizamlanmasından tutmuş cəmiyyət daxilində intizamın qorunmasına, davranış kodekslərinə, qurbanlıq ayinlərinə, dövlət idarəçiliyinə, böyüklərə münasibət formalarına və hətta gündəlik həyatda davranışın incə detallarına qədər geniş bir sahəni əhatə edir. Beləliklə, aydın olur ki, konfutsiçilikdə “礼(lǐ)” anlayışı Azərbaycan dilindəki “mərasim” sözünün semantik çərçivəsindən xeyli geniş və kompleks məzmun daşıyır. Başqa sözlə, “礼(lǐ)” fəlsəfi termini Azərbaycan dilində “mərasim” və “etika” anlayışlarının ifadə etdiyi semantik məzmunun ümumiləşdirilmiş vəhdəti kimi səciyyələndirilə bilər. Bununla yanaşı qeyd edilməlidir ki, konfutsiçilik fəlsəfəsində “仁(rén)” və “礼(lǐ)” anlayışları bir-biri ilə sıx qarşılıqlı əlaqədədir və birlikdə bu təlimin etik əsasını formalaşdırır. “Söhbətlər və mühakimələr”in “Səkkizlik” fəslində Konfutsi deyir: “İnsan olub insanpərvərliyi (“Ren”i) olmayan mərasimlərdən nə anlayar?”. “仁(rén)” və “礼(lǐ)” kimi mədəni yüklü numunələrin sayını yüzə qədər artırmaq olar.

“Söhbətlər və mühakimələr” kitabını tərcümə edərkən qarşılaşdığımız digər çətinlik kitabda tez-tez hallanan “君子(jūnzǐ)” və “小人(xiǎorén)” sözləri oldu. “Söhbətlər və mühakimələr” kitabının “Sienin sualları” adlı on dördüncü fəsilində Konfutsi deyir: “Bu üç xüsusiyyət alicənab insanın xarakterinə aiddir, mən bunlardan birini belə bacarmıram. Xeyirxah insan tərəddüd etməz, bilikli insan çaşqınlığa düşməz, cəsarətli insan qorxmaz”. Kitabın “Xeyirxahlıq mühi-ti” adlı dördüncü fəsilində isə Konfutsi deyir: “Alicənab insan haqq-ədaləti, cılız insan ancaq şəxsi mənfəəti güdə”. Bu iki kəlamda işlədilən “alicənab insan” və “cılız insan” anlayışları Konfutsinin insan xarakterinə dair təsnifatında bir-birinə qarşı duran iki zidd qütbü ifadə edir. “君子(jūnzǐ)” anlayışı Azərbaycan dilinə “alicənab” kimi tərcümə edilmiş “小人(xiǎorén)” termininin semantik məzmunu təhlil edildikdə isə onun müəyyən hallarda Azərbaycan dilində “alçaq” sözü ilə ifadə oluna biləcəyi müşahidə olunmuşdur. Lakin bu sözün üslubi baxımdan vul-qar çalar daşması və Konfutsinin ifadə tərzilə uzlaşmaması nəzərə alınaraq, tərcümədə daha neytral və akademik səciyyə daşıyan “cılız” qarşılığına üstünlük verilmişdir.

Nəticə / Conclusion

Konfutsiçilik təliminin klassik əsərlərini tərcümə edərkən tək-cə linqvistik deyil, milli-mədəni biliklərin vacib rol oynadığının şahidi oluruq. Bundan başqa Konfutsinin üslubunun qorunub saxlanması, həssas məqamlarda ölçülüb-biçilmiş tərcümə strategiyasının tətbiqi də vacib faktordur. Sadalanan bu faktorların eyni şəkildə süni intellekt əsaslı tərcümə sistemləri tərəfindən tənzimlənməsi mümkün deyil. Digər bir hal müxtəlif yerlərdə kontekstdən asılı olaraq müxtəlif tərcümə versiyalarının rəli sürülməsidir ki, bu da Azərbaycan oxucusunun konfutsiçilik mətnlərini daha yaxşı qavramasına yardımçı olur. Qeyd edək ki, Azərbaycanda konfutsiçiliyə aid mədəni yüklü sözlərin tərcüməsiylə bağlı araşdırmalara rast gəlinmir. Bu cür araşdırmalar gələcək tərcümə fəaliyyətləri üçün də praktik rol oynaya bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat / References

1. Ames R.T. (2021). A Conceptual Lexicon for the Classical Confucian Philosophy, Beijing: The Commercial Press
2. Giuseppe Palumbo. (2016). Key Terms in Translation Studies, Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press
3. Newmark P. 2001. A Textbook of Translation, Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press
4. Nida E.A. (1993). Language, Culture and Translating, Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press
5. Nida E.A. (1969). The Theory and Practice of Translation, London: E.J.Brill
6. Bell.R.T. (2001). Translation and Transating: Theory and Practice, Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press
7. Venuti L. (2004). The Translator’s Invisibility: A History of Translation, Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press
8. 安乐哲，罗思文（2022）.《哲读论语：安乐哲与罗思文论语译注》，彭萍译，中译出版社
9. 郭尚兴，郭倩（2025）.《中国传统哲学术语英译研究》，外语教学与研究出版社
10. 黄忠廉，（2019）.《翻译方法论》，中国社会科学出版社
11. 康宇（2023）.《中西诠释学史比较研究》，北京：人民出版社
12. 裴亚军，魏向清（2011）.《术语翻译研究》，南京：南京大学出版社
13. 孙瑜慧，许蔚，（2017.02）《基于平行语料库的《论语》核心哲学术语翻译研究》，语言应用研究，142-148
14. 孙亚舒，徐树德（2022），《术语翻译新论：找译译法翻译理论与实务》，北京：科技出版社
15. 信娜（2021），《术语翻译方法论》，北京：科技出版社
16. 杨伯峻（2006）.《论语译注》，北京：中华书局